

FRANSIZ BURJUVA DEVRİMİ: BİR AYDINLANMA HAREKETİ OLARAK MUTLAK MONARŞİDEN CUMHURİYETE GEÇİŞ

Cemaleddin GÜVENÇ¹

ORCID: 0000-0003-4494-2449

Araştırma Makalesi

Gönderi Tarihi: 10.03.2020

Kabul Tarihi: 30.05.2020

DOI:

Online Yayın Tarihi: 30.06.2020

Özet

Bu çalışmada Aydınlanma dönemi, Fransız aydınlanması ve Fransız devrimi üzerinden yaşanan olaylar tarihsel bağlamdan kopmadan ele alınacaktır. Şöyle ki 17.yüzyılda Descartes'in ortaya çıkardığı yeni fikri akımı olan akılcılık tüm Avrupa'yı derinden etkilemiştir. 18.yüzyılda cereyan eden sonuçları bakımından da günümüze kadar etkisini gösteren, 1688 İngiliz devrimi ile başlangıcını oluşturan ve 1789 Fransız Devrimi ile de doruk noktasına ulaşan bir devri ve bu devirde Batı dünyasında bilim ve felsefi keşifler sosyal ve siyasal süreçler bir bütün olarak kastedilmektedir. Tüm gelişmeler Aydınlanmayla beraber değerlendirildiğinde Fransa'da daha radikal olarak adlandırılabilir gelişmelerin meydana çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın ışığı altında şu aşamalardan geçilmesi hedeflenmiştir. Bu merhaleler şunlardır; Fransız devrimine giden yolda Voltaire, Rousseau, Condorcet, Montesquieu ve Diderot'un düşünceleri en başta gelmektedir. 18.yüzyıldaki politika, felsefe ve din konularındaki fikirlerin önemli yansıması olarak kabul gören Fransız aydınlanmasının başyapıtı olan Ansiklopedi de bu düşünürlerin ortak fikirlerinde birleşmesinden doğmuştur. Ortak fikirleri Mutlak Monarşi ve Kilisenin despot zorbacı yönetimi ve baskıları, halkın bu yönetim anlayışına karşı isyanı ve başkaldırısındaki haklılıkları ele alınacaktır.

Çalışmanın sonunda konular, düşünürler ve olaylar üzerinden derinlemesine ele alınarak, nihayetinde Fransız Devrim ertesini kan dökücüleri olan Jakobenlerden de bahsedilerek Mutlak Monarşiden Cumhuriyete giden yolda kanlı taşların nasıl döşendiği, düşünce dünyamıza yaşanan bu devrimin bir kazanç mı zarar mı olduğu üzerinde bir analiz yapılarak öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Fransız Aydınlanması, Fransız Devrimi, Ansiklopedi, Cumhuriyet

FRENCH BOURGEOIS REVOLUTION: TRANSITION FROM ABSOLUTE MONARCHY TO REPUBLIC AS A MOVEMENT OF ENLIGHTENMENT

Abstract

In this study, the events of the Enlightenment period, the French Enlightenment and the French Revolution will be examined without breaking from the historical context. That's 17.in the century, the new intellectual movement of Descartes, rationalism, deeply affected all of Europe. 18.in terms of the results that took place in the century to the present day, the beginning of 1688 with the British revolution and 1789 with the French Revolution reached the climax of a period, and in this period in the Western world science and philosophical discoveries, social and political processes are meant as a whole. When all the developments are considered together with the Enlightenment, they have led to more radical developments in France.

The aim of the study is to go through the following stages. The common ideas of absolute monarchy and the tyrannical administration and oppression of the Church, the people's rebellion and rebellion against this understanding of government will be discussed.

At the end of the study, subjects, thinkers and events will be discussed in depth, and eventually the Jacobins, the bloodlusters after the French Revolution, will be told how the bloody stones were laid on the road from absolute monarchy to the Republic.

Keywords: Intellect, French Enlightenment, French Revolution, Encyclopedia, Republic

¹ Cemaleddin GÜVENÇ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı-Siyaset ve Sosyal Bilimler, 190135047@ ogrenci.hitit.edu.tr.

GİRİŞ

18.yüzyıldan bahsedildiği vakit ilk olarak aklımıza tereddütsüz Fransız Devrimi gelir. Oysaki, devrimin zeminini oluşturan fikrî faktörler de en az devrimin kendisi kadar önem arz eder. Çünkü devrimi hazırlayan fikrî ana esaslar gelecekte, Fransa ve Avrupa ile sınırlı kalmayarak dünyanın tüm köşelerine de toplumsal ve politik oluşumlar bakımından istikamet verecektir. Yeni dönemi kapatıp yakın dönemi açan bu önemli olayın fikrî kapsamını gün yüzüne çıkaran ve eleştirel yazın adamlarını da hatırlamak gerekir. Bunların başlıcaları Voltaire ve Rousseau gelir. Bununla beraber Montesquieu, Diderot ve Chenier ve benzeri yazar ve şairlerin de aynı zamanda yaşadığı göz önüne alırsak, 18.yüzyıl Fransa'da Aydınlanma ve filozoflar dönemidir. Aydınlanma dönemi Fransız yazını ise bu devasa filozof ve yazarların eserlerinde biçimlenir. Aydınlanma fikri Fransa dışında bilhassa İngiltere'de J. Locke, Newton, Almanya'da ise Lessing ve Herder ile ortaya çıkar. Aydınlanma dönemi İngiltere ve Almanya'da daha önce ortaya çıkmasına rağmen Fransa'daki kadar gürültülü olmamış ve ses getirmemiştir. İki devlet aydınlanma dönemi zamanını daha sessiz ve sakin geçirmiştir. Bununla beraber bu düşünce ve fikir hareketini duraksatmaya yönelik baskılar sosyal ve politik problemlere karşı gösterilen alakayı daha fazla artırır. Halkın gönlünde bu fikirler makûs bularak büyük bir güç kazanır. Nihayet Fransız devriminin fikrî koşulları artık oluşmuştur (İşler, 1999, s.49). Mutlak monarşinin despot ve köhne yönetim anlayışı burjuvazi egemen sınıflara verilen ayrıcalıklar, aşırı vergiler ve sefalet insanları bir arayış içerisine itmiş, halk nazarında bu karanlık dönemi aydınlatacak bir ışık aranmıştır. Bu dönemin Fransız düşünürleri bu karanlık dönemi aydınlatarak onlara bir yol gösterici olmuş ve devrimin ateşini yakmışlardır. Bu düşünürler Fransız burjuva devrimine giden yolda arayış içerisinde olan insanlara ve devrimcilere bir ilham kaynağı olmakla kalmamış devrim ertesinde de yönetim şeklinin ne olacağı ile ilgili olarak rehberlik etmişlerdir.

Bu çalışmada öncelikle Fransız Burjuva Devrimine giden yolda Aydınlanma ile fikrî temellerin nasıl oluştuğu, bunun yanında Fransa'nın tarihsel sürecinin nasıl geliştiği, bu süreçte Voltaire, Condorcet, Rousseau ve bir bütün olarak da Ansiklopedicilerin burjuva devrimine nasıl katkı sağladıklarından, ne şekilde etkileri olduğundan ve hangi şartlarda rol aldıklarından bahsedilecektir. Fransız Burjuva Devrimine doğru yaşanan bu süreç hem tarihsel, hem düşünsel hem de düşünürler yönüyle bu döneme katkıları açısından farklı bir pencere açılması sağlanacaktır. Bununla beraber Fransız devrimi ertesi kan dökücüleri olan Jakobenler'e de değinilerek, Mutlak Monarşiden Cumhuriyete giden yolda kanlı taşların nasıl döşendiği, düşünce ve reel dünyamıza yaşanan bu devrimin bir kazanç mı zarar mı olduğu üzerine bir analiz yapılacaktır.

1. FRANSIZ BURJUVA DEVRİMİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNSEL-TARİHSEL SÜREÇ VE DÜŞÜNÜRLER

1.1. Düşünsel Süreç

Aydınlanma dönemi denildiğinde 1688 İngiliz Devrimi ile ilk adımı atılan ve 1789 Fransa Devrimi ile de zirveye ulaştığı devri ve bu devirde Batı dünyasındaki ilmî ve felsefi inkişaf, sosyal ve siyasal süreçler bir bütün olarak kastedilmektedir. Aydınlanma dönemi, toplum ilişkilerinin bütünü ve kurumları akıl kriteri üzerine yerleştirmeyi hedefleyen ve diğer adı da Akıl Çağı olarak belirtilen bir dönemdir (Duman, 2006, s. 120). İlmî dönemin bir mahsulü olan Aydınlanma düşüncesi, düşünceler tarihinde bir kopukluğu değil aksine bir evvelki dönemin, hatta Rönesans ve Reformla adımı atılan sürecin fikrî birikiminin bir sonucudur. Misal vermek gerekirse fikirler tarihinin üç temel dönemi olduğunu belirten Tocqueville, bunların en son döneminin Aydınlanma dönemi olduğunu, evvelki dönemlerin din ile felsefeyi içerir geçmiş yapıları tahripkâr eleştirel yaklaşımlarından beslendiğini ve bunun gölgesinde politik alana da el atarak her çeşit inancı ferdî inceleme alanı haline getirdiğini belirtmektedir. Hakikaten kendine has düşünceler üretmektense, bu yüzyılların terekesini devralmış ve bu terekeyi tanzim etmiş, incelemiş ve geliştirip aydınlatmıştır. (Ağaoğulları, 2009, s. 234)

İnsanın fikrî düşüncesinin gelişmesine adanan Aydınlanma dönemi, doğa bilimlerinin de gelişmesine katkıda bulunmuştur (Bristow, 2010, s. 4). Batı dünyası, 17.yüzyılda, doğa bilimleri ve teknolojik sahada devasa ilerlemeler gösteriyor ve göstermeye devam ediyordu. Bu ilerlemelere şart olarak bitmek bilmeyen gelişmelere bağlı bilgiler sayesinde insanlık doğanın hâkimiyetini ve onu yönetme olanağına sahip olacağı ve böylece her şeyin mümkün olacağı kanaati hüküm sürmekteydi. Bu kademede doğa artık şekillenebiliyorsa niçin insan ile toplum da ilmi olarak yeniden şekillenmesin gibi sorular kaçınılmaz olarak beyinlerde oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple Aydınlanma düşünürleri, doğanın keşfinden sonra insanın ve insani olanın keşfine geldiğini düşünür ve toplum bilimlerini, doğa bilimlerinin yeterliği ve başarısı ispatlanmış metotlarla yeniden kurmaya kalkışır (Ağaoğulları, 2009, s. 234).

17.yüzyılda Descartes'in ortaya çıkardığı yeni fikrî akımı olan akılcılık tüm Avrupa'ya derinden tesir etmiştir. Doğa bilimlerinde yaşanan devasa gelişmeler akli ön plana çıkararak Aristo mantığına alternatif olmuştur (İşler, 1999, s.49). Çağdaş felsefenin müessisi olarak kabul gören Descartes'in fikrî yöntemi ve ortaya koyduğu rasyonalite anlayışı, genelde modernite ve hususi olarak da Aydınlanma düşüncesi bakımından çok büyük önem arz etmektedir. 17. yüzyıla mührünü basan rasyonalist düşüncenin en önemli mümessili olan Descartes'e göre akıl, "bizi (insanları) üstün kılan ve hayvanlardan ayırt eden" (Descartes, 1994, s.8) olarak tanımladığı aklın evrenselliği ve kudreti konusunda tam bir optimizm taşır. (Duman, 2006, s. 126-127) İnsan aklının özerk bir tavır geliştirmesi, varlığını ayan beyan kavrayamadığı hiçbir şeyin hakikat olarak kabul etmeme düşüncesi Descartes ile başlamıştır. Matematiği örnek gören Descartes, ilham ve yanılgılı inanış yerine aklın ve rasyonel metotların üstünlüğünü savuna gelmiştir. İfade edilen bu anlayış perspektifinde Descartes, yöntemsel olarak aklın ayan beyan idrakini merkezine almış ve epistemolojik olarak hakikate ulaşmak için iyi bir algılama ve akıl yürütmenin yeterliliğini kabul etmiştir (Tüzen, 2019, s. 100).

Aydınlanmada insanın hür irade sahibi olması kesin olarak aklın kullanılmasıyla mümkündür. İnsan sadece aklını kullanarak hür irade sahibi olabilir. Leibniz'de aklın tarihi yaşanan süreçte gelişip, olgunlaştığını ifade etmektedir (Kahraman, 2016, s.1527). Aydınlanma akıl çağı olarak da adlandırılan dönem, bilimsel gelişmeler ışığında akli ön plana çıkarmış, gelenek ve dini inançlar tahribata maruz kalıp, insanın gerçeğe ulaşabilmesi için yegâne gücün akıl olduğu dillendirilmiştir.

1.2. Tarihsel Süreç

18.yüzyılda, kilise Fransa'da varlığını ve toplum üzerindeki tesirini sürdürmektedir. Sadece kilise değil beraberinde mutlak monarşi de vardır. Fransa, İngiltere ile başladığı kolonyalist mücadelesinde hezimete uğramıştır. Fransa bunun akabinde Hindistan ve Kanada'yı da elinden kaybeder, Turgot ve Necker gibi entelektüel bakanların gayretlerine rağmen mutlak krallık siyasi kuvvet kaygısından dolayı küçük ayrıcalıklı bir sınıfın muhalefetine karşın lüzumlu direnci ve iradeyi gösteremez ve ülkenin selameti için gerekli reformları hayata geçiremez. Din ve mezhep kavgaları, Port-Royal'ın yıkılması, Nantes Buyruktusu'nun yürürlükten kaldırılması, sarayın etrafında dini sömürü ve riyâkarlık, krallığın aşırı müsrifliği, ağır vergiler ve harbin, açlık ve halkın sefaleti hüküm sürmektedir. Hem kilise hem de krallık Fransa'yı kötü bir idare şekliyle yönetmektedir (İşler,1999, s. 50). Bu ve benzeri birçok gelişme Aydınlanmayla beraber değerlendirildiğinde Fransa'da daha radikal olarak adlandırılacak gelişmelerin meydana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun Kral ve Kiliseye karşı var olan toplumsal ve politik anlamdaki olumsuz tutumuyla beraber ele alındığında ciddi değerlendirmelere konu edilebileceği görülmektedir. Kral ve Kiliseye karşı geliştirilen menfi görüşlerin alt zeminini oluşturan fikir adamlarının tümü, var olan siyasi düzenin nihayetine ilişkin olarak homojen bir yapıda olmamıştır. Özellikle Fransız İhtilaline doğru ilerleyen sürecin bu fikir adamlarının isteyerek hazırladıklarına dair düşüncelerin doğruyu yansıtmadığına dair bazı görüşler hâlihazırda vardır. Buna binaen Fransız fikir aydınlarının farklı şekillerde değerlendirmelerine gereksinim olduğu görüşü belirtilmektedir. Benzeri karışık olarak değerlendirilebilecek toplumsal ve felsefi bir kompozisyon ürünü olduğu görülen Fransız aydınlanmasının politik, toplumsal ve felsefi anlamda çoğu yönüyle radikal neticeler doğuracağı ispata gerek duyulmayan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır (Çelik, Fidan ve Şahin, 2011, s.6-7).

J.J. Rousseau, Montesquieu gibi fikir adamlarının düşünceleri, Fransız devrimine giden süreçte, halkın içinde bildiriler şeklinde elden ele dağıtılıyordu. 16. ve 17.yüzyıllarda burjuvazi, mutlak monarşi ile birlikte hareket ediyor ve burjuvazi için krallık ayak bağı haline gelmeye

başlamıştı. O zaman Fransa'da yönetimin mutlak krallık anlayışına karşın düşünürlerin eşitlik, özgürlük, seçime dayalı hükümet sistemi gibi fikirleri halk tarafından rağbet görüyor ve rahatlıkla taraftar bulunabiliyordu. Bu düşünceler devrime giden süreçte ihtilalin siyasi ve felsefi altyapısını oluşturuyordu. 1788 yılında Fransa'da sanayi ve ticarete devasa bir buhran yaşanıyor. Görevden el çektilen Necker'in yeniden Maliye Bakanlığına getirilmesiyle beraber, yaşanan sorunlara daha köklü çözümler bulmak amacıyla, yüz elli yıla aşkındır toplanamayan kral için danışma meclisi durumunda bulunan eski Derebeylik Meclisi diğer adıyla Etats Generaux 1789 yılında burjuvazilerin baskısı ile toplantıya davet edilir. 1789 yılının Mart ve Nisan aylarında krallığın çoğu vilayetinde tekraren köylü ayaklanmaları yapılır. Şehirlerde yaşayan yoksul insanlar da ekmek ve yiyecek maliyetlerinin düşürülmesi için gösteriler yaparlar. Gösteriler, Fransa'nın tüm şehirlerine yayılır, şehirlere gönderilen kral askerleriyle ezilmiş halk günlerce çatışır (Arslan, 2018, s. 11-22). Fransa'da o yüzyıllarda yaşanan olaylarda bitmiş bir mutlak monarşi, küçük bir soylu sınıfının kendi menfaati yönünde muhaliflikleri, şehir ve köylerde yaşayan insanların açlık, kıtlık ve sefalet içinde yaşam sürmeye çalışmaları ve fikir adamlarının özgürlük, eşitlik ve hükümet yönetimi gibi düşünceleri yoksul olan halk için devrime giden yolda bir umut ışığı olmuştur. Devrimin ayak sesleri zihinlerde vuku bulan aydınlanma ile beraber yankı uyandırmıştır.

1.3. Düşünürler

1.3.1. Voltaire

Fransız aydınlanması, İngiliz aydınlanmasının ana esas ilkeleri olan deney, us, bilim, laiklik, hukuk, fert, ulus, toplumsal sözleşme, anlaşmaya dayalı hukuk terimlerini geliştirerek aydınlanma fikrini daha çok halk yığınlarına ulaştırma arayışına girdi. Bu yönüyle Voltaire ilk hatırlanacak Fransız fikir adamıdır. John Locke'den çok etkilenen Voltaire, deist bir yaratan anlayışı ile insanı, toplumu, devleti ve kâinatı tekrardan açıklama gayretine girer. Deizme göre yaratan vardır ve kâinatı yaratmıştır ancak kâinatın işleyişine karışmamaktadır. Bu sebeple insanlar kendi hayatlarını belirleme, toplum ve devlet nizamını meydana getirme ve bilimle uğraşma gibi konularda kendi kendilerindedir ve özgürdürler. İşte bu anda devreye akıl girer, sebebi ise insan akıllı bir varlık olarak hem toplumu hem de doğayı bilebilecek ve yönetecek kabiliyete sahiptir. Voltaire göre insan fikir yetisine ve hür istence ehil tek canlıdır. Bu sebeple insan kendi cahilliğini aşabilecek imkânlarla da sahiptir. Şu sebeple tüm şerhlerin memba'ını, anlama yetisini kullanmayan ve cahillik içinde yaşayan bir birey vardır. Bu sebeple yapılması gereken bireyin bilgiye sahip olmasına imkân vererek aydınlanmasına yardım etmektir. Bu gaye ile Voltaire, ansiklopedi çalışmalarına katılarak kocaman halk yığınlarına bilgi ulaştırmaya gayret eder. Voltaire, tüm hayatı boyunca bireyin ve toplumun aydınlanması için aklın ve bilimin rehberliğini savuna gelmiştir. Nitekim insan aklının aydınlanması ile birey, toplumun aydınlanması ile de medeniyet gün yüzüne çıkar (Çüçen, 2013, s. 28-29).

Voltaire'nin siyasi fikirlerinde yalnızca kudretli yönetim arzusu belirleyici olmamıştır. Onun kadar tesirli olan bir diğer mesele de siyasi özgürlük talebi, reform arzusudur. Bununla beraber o'nun düzensizlik ve kargaşa ile ilgili endişelerinin gerisinde, yerinde bir reformdan hayata geçirilecek var olan toplumsal kurumları koruma arzusu bulunur. Voltaire bu anlamda dini hoşgörünün, hür basının, hukuk reformunun, fakat hepsinden daha fazla orta sınıfın hak ve özgürlüklerinin, onların mülkiyet haklarının koruma altına alınması yönüyle savunuculuğunu yapmıştır (Cevizci, 2017, s. 28).

Fransız devriminin meydana gelmesinde en çok katkı sağlayan ve adeta İhtilal'in programını hazırlayan Voltaire, derebeyliğe ve kilisenin karşı konulmaz gücüne karşı çıkmıştır. Aslında onun bu kafa tutuşu, kilisenin insanların din istismarına karşı yapılan bir başkaldırısı olup, mukaddes denilerek insanlara sunulan ve eleştirilmeksizin inanılması talep edilen metinlerin saçma olduğuna inanılmasından kaynaklanan bir başkaldırısıdır. Voltaire'nin felsefesinde, us, gelişme, ilim, özgürlük, ferdileşme, ferdi tercihlere saygı duyma, yaşam alanının kısıtlanmaması, ferdi özgür inancı, bağınaz fikirlerden uzak kalarak bireysel seçeneklerimiz artırılmalıdır. Fransız aydınlanması içinde Ansiklopedi çevresinde gelişen fikirlerle birlikte, dinden, baskıcı yönetimler ile ananevi kültürel değerlerden tamamen özgürleşmeyi söyleyen, radikal bir liberal anlayışın gündeme gelmesinde etkin olmuştur. Bu tip düşünce sistemi, tamamen ananevi değerleri yıkmaya girişmiş ve Fransız devriminin bugünlere kadar gelen evrenselci, yenilikçi, homojenize edici anlayışın ve ideolojilerin de temelleri

atılmıştır (Atak, 2011, s. 88-89). Voltaire'nin fikir dünyasında farklı bakış açıları sergilediği gözlemlenmektedir. Kendisinin mutlak krallığı savunucu bir tarafı olduğu kadar, orta sınıfa olan düşkünlüğü de yadsınamaz. Özgürlükçü, bağnaz din istismarcılığına şiddetle karşı çıkan ve yenilikçi bir anlayışı ile insanlara ilham olmuştur. Voltaire, kendisi kralcı olsa da özellikle İngiliz aydınlanmasından etkilenen duygu ve düşünceleri halk tarafında karşılık bulmuş ve Fransız devrimine bu şekilde inanılmaz bir katkı sağlamıştır.

1.3.2. Condorcet

Çağdaşlaşma sürecinin kabul edilebilirliğini ifade eden ilerleme öğretisi, pozitif bilimi üreten akılcılaşma süreci, bahtiyar ve istenilen bir yönelimin ifadesi olarak görülmektedir. Bu itibarla Aydınlanma fikir adamları içerisinde fikirleri en fazla ele alınan filozof Condorcet'tir. Condorcet'in bu alandaki çalışması, daha ileriki zamanlarda Weber'le özdeşleşecek olan, çağdaşlığın rasyonelleşme süreci olarak görülmesinin fikirselsel ana esaslarından birisi olarak değerlendirilebilir. Condorcet'ye göre, mükemmelleşebilirliğin önünde herhangi bir engel olmayan insan, us'un önünde duran engelleri imha ederek olgun hale gelebilir. Tarihsel ilerleme de, insanın bilgisinin artışıyla us'un egemenliğine doğru ilerleyen, maziye ilişkin dokuz büyük dönem ve istikbal için bir dönem olmak üzere on kademeli geri döndürülmez bir ilerleme sürecini içermektedir (Duman, 2006, s. 136-137).

Condorcet'in hayat sürdüğü zamanda dini fikirleri incelediğimizde genel olarak Aydınlanma düşünürlerinin, Hıristiyanlığa olan inancı ortadan kaldırıp yerine akıl dinine inancı yerleştirmeye çalıştıkları gözlemlenebilir. Zamanın felsefi propagandasının belirgin temaları arasında aklın avantajı ilklerde yer almaktaydı. Sanki akılcılığın yer edinmediği alan kalmamıştı. Akıl, her şeyi kendine has stilinden değerlendirmeye başlayınca, akabinde doğal olarak gelişmeye olan inanç ilerledi. Bu anlamda gelişme öğretisi bilhassa liberallerin yareni haline geldi. Condorcet'nin fikirleri üzerinde tesiri olan zamanın meşhur politikacısı Turgot bunu şu şekilde dile getirir: "Nihayet, tüm karanlıklar dağıldı, her mekânda nasıl bir ışık parıldıyor. Her bilgi konusunda ne kadar fazla insan var. İnsan us'u ne mükemmel hale gelmiş." Bu dizgelerden de anlaşılacağı gibi, bir kültürde yaşamsal olan, yaratıcı, transformatör, kalıcı tesir ve izler bırakan gelişmeler içeriden gelen değişimlerdir; bu nedenle kültürel gelişmenin en fazla aracı insan zihnidir. Bu, 18 ve 19.yüzyıldaki fikir adamlarına esin kaynağı vermiş olan aydınların ilerleme fikirleridir. Bir manada gelişme, süreçsel bir fikir ideası haline gelmiştir. Aydınlanma yazarları, içlerindeki bütün başkılıklara rağmen dinsel problemlerin karşısında ananevi Hıristiyanlığa ve kiliseye karşı düşmanlıkta birleşirler. Condorcet de bu alanda Voltaire'den derinden etkilenmiştir. Umumi olarak tümünün saldırdıkları alan birbiriyle örtüşür nitelikte olup, en mühim saldırılar kurumsal yapıda olan din ve deist inanca yöneliktir. Bu sebeple ilk olarak papazların ve kilisenin tenkidinde bulunmuşlardır. Aydınlanma fikir adamlarına göre Roma Katolik Kilisesi insanlığa karşı en zararlı tesiri ile sebep olmuştur. Kilisenin zararlı tesirinin genel ana teması ise tabiatüstü yapısıyla, iman ve vahyi aklın üstüne koymuş olan din ya da Hıristiyanlık bulunmaktadır (Yıldırım, 2012, s. 139-140).

Us'un bilgi verimi sürecinde olduğu gibi pratik/etik ilişkiler kapsamında da, tereke alınan dini inanışlara, ön kabullere, ananevilere ya da felsefi fikir akımlarına ihtiyaç duymaz. Yalnızca aklın kudretine yaslanan bilim, temel olarak insanın saadeti/refahı için kafi'dir. Doğrusu insanî mutsuzluğu ve problemleri meydana getiren sebepler, akıllı bir kalıba koyan ve ona engel olan öğelerdir. Nihayetinde bu öğelerden müstakil hareket edebilen hem de onları imha ederek bir kalıba sokucu tesirlerini gideren akıl, toplumsal ve siyasal alanda da hükümlerlik oluşturacaktır. Nihai olarak Condorcet'nin, tarihsel ilerleme fikirleri ile bütünlük sağlamış, hem tenkitçi ve tahripkâr, hem de kurucu ya da sil baştan inşa edici akıl mantalitesinin Kıta Avrupası ya da Fransız Aydınlanmasının tipik özelliğini simgelediğini belirtebiliriz (Duman, 2006, s. 138). Akıl, bu dönemde tüm ananevi ve dine bağlı etkenlerden uzaklaştıkça bilime yakınlaşan, bilimin esas dürtüsü akıl olan bir fikirler yumağından oluşmaktadır. Kilise ve Krallığın baskısı, otoritesi artık Fransız halkının makûs kaderi olarak görülmemekte ve Devrime giden yolda akıl üzerinden diğer aydınlanmacılar ile beraber Condorcet'nin fikirleri halkı Devrime doğru bir adım daha yaklaştırmaktadır.

2. MONARŞİDEN CUMHURİYETE, KURTULUŞA DOĞRU VE ERTESİ

Fransa, fikirselsel, sosyal ve politik gelişiminin değişik aşamalarda ilerlemesine sebep olan tarihsel bir süreç yaşamıştır. İngiltere'de köylüler verdikleri mücadeleler sonucunda topraklarına malik

olabilmeyi ve muvaffakiyetini sağlamış iken; Fransız köylüleri merkezi krallığın, kendi topraklarının geleceği açısından bir gözdağı olarak gördüğü, asillere karşı kendilerine verilen toprak ve sahiplik imtiyazları sayesinde ziraî ekonomi içerisinde nüfuzlarını sağlayabilmişlerdir. Bu durum da merkezi krallığın bütünüyle kendi konumunu korumak için ortaya koyduğu kurallara göre belirlenen yeni bir sosyal ve ekonomik düzenin var olmasına yol açmıştır. Bu hususiyetlerdeki bir toplum kompozisyonuna ehil olan Fransa, daha öncesi açıklandığı gibi o dönemin devlet oluşumunun karakteristik bir örneğini göstermekteydi. Özellikle Avrupa'da 1715-1783 tarihleri arasındaki monarşik yönetimlerin "despot" düzeninin izahına yönelik olarak belirtilen ve bir yönetim anlayışı olarak görülen *ancien régime*, artık Aydınlanma döneminin düşünceleri kapsamında modası geçmiş, ilkel ve despotik, "köhne" olarak belirtilen idare şekli olarak ifade edilmiştir. Batı toplum yapısındaki sarsıntıların ve ananevi ekonomik düzenin yıkılmasının yaşandığı ve bu manada da otorite dengelerinin belli sosyal gruplar arasında yer değişikliklerine sahne olduğu *ancien régime*, Aydınlanma çağında, münakaşalı devlet düzeninin son dönemlerini ifade edebilmesi adına mühim olarak görülmüştür (Çelik, Fidan ve Şahin, 2011, s. 5-6).

2.1. Cumhuriyetçilik ve Rousseau

Fransız aydınlanmasının önemli fikir adamlarından biri de Jean-Jacques Rousseau'dur. Ansiklopedi çalışmalarında yer alan Rousseau'nun Aydınlanma fikirlerinin esasında toplumsal sözleşme kavramının bulunduğunu belirtmektedir. Toplum Sözleşmesi ve İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı isimli yapıtında Rousseau, ferdî olarak insanın kendi kendine yetemeyeceği fikrinden hareketle insanın toplum içerisinde hayatını sürdürmesi lüzumunu iddia eder. Ama toplum içerisinde hayat sürdürmenin de bir bedeli olduğunu dile getirir. Doğal ortamda hür ve denk olan insan, sosyal hayatında bunları yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını söylemektedir. Bu sebeple insanların hem sosyal durumu hem de hür hayatını sürdürebilmeleri için bir nizamın gerekliliğini izah etmektedir. İşte Rousseau böyle bir toplum yapısı için gerekli olan şeyin, yan yana gelerek bir nizam içinde hayat sürdürmeyi kabul edenlerin müştereken ortaya koyacakları bir sözleşme olduğunu iddia eder. Bu sözleşmeyle fertler, kendilerinin nasıl bir otorite tarafından idare edileceklerini düzenleyen genel istence varırlar. Rousseau genel istençle, halkın yani fertlerin kendi kendilerini idare edecekleri, kanuna dayalı bir cumhuriyet idare şeklini anlamaktadır. Zira genel istenç, halkın kendi hükümlerini üzerinde inşa edilirse meşruiyet kazanır. Rousseau'nun bu düşüncesinin en güzel örneğini Fransız devriminde kendini göstermiştir. Çoğunluğun isteği istikametinde ortaya çıkan bir idare anlayışını savunmakla beraber akla dayalı düzeni de savunmaktadır (Çüçen, 2013, s. 28-29).

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına bağlanamazsa, yine aynı nedenlerden ötürü bölünemez, çünkü istem ya geneldir ya değildir; ya halkın tümünün istemidir ya da sadece bir bölüğünün. Birinci durumda, açığa vurulan bu istem bir egemenlik işidir, yasayı oluşturur; ikincideyse sadece özel bir istem ya da bir yönetim işidir; çok çok bir kararnamedir (Rousseau, 2012, s.II,9b 24). Rousseau'nun bu fikirleri birçok yönüyle Fransız devrimine giden yolda arayış içerisinde olan insanlara ve devrimcilere bir ilham kaynağı olmakla kalmamış devrim ertesinde de yönetim şeklinin ne olacağı ile ilgili olarak rehberlik etmiştir. 1789 Fransız devrimi, Rousseau ile özdeşleşmiştir. Bunda ilerisinde ihtilalcılar ve bilhassa Maximilien Robespierre'in de liderliğini yaptığı Jakoben kanadın şiddet gösteren fazlalıkları onun düşünsel yönüne göndermeler de bulunmuştur. Genel irade kavramını hedef alan bu tenkitleri söyleyenlerin başında muhafazakâr fikirlerin liderlerinden Edmund Burke ve Joseph de Maistre ve diğerleri vardır. Bu düşünürler ihtilal zamanında Fransa için de eleştiriler yapmışlardır (Orhan, 2013, s. 124-125).

Jean-Jacques Rousseau'nun Fransız ihtilalinin öncülerine olan tesiri, J.L. Lecercle'in ifadesiyle iki kapsamda ele alınır. Birincisi, ihtilalin net bir zamanında halk kitlesinin idaresini ele almış bulunan, feodal Avrupa'sının saldırısına maruz kalmış burjuva ihtilalini, kendisi burjuvaziye rağmen kurtarmış olan küçük burjuvaziye bir öğreti sağlamış olmasıdır. Esasen Fransız ihtilalinin önderleri arasında bulunan, Robespierre'ler, Saint Juste'ler Rousseau'nun eserlerinden nemalanmışlardır. İkincisi ise, eserleri ve fikirleri ile beraber, onlardan geri kalmayacak kadar etkili olan stili ve hitabet tarzıdır. Hakikaten onun eserleri araştırıldığında, fikirlerini demokratik kitleleri arkasında götürebilecek, retorik, hissî tonlu ve etkili bir anlatımıyla ortaya koyduğu görünür. Rousseau'nun ihtilalcılara olan ideolojik tesiri, mevcut medeniyete yönelttiği tenkitler ile tenkitleriyle

yerle yeksan ettiği medeniyeti yeniden inşası için ortaya koyduğu demokratik açılımlı fikirlerdir. Bu yönüyle onun Fransız ihtilalcilerine esin kaynağı olan fikirlerini ortaya koyabilmek için, eşitsizlik esasında oluştuğunu ifade ederek mevcut medeniyete doğrulttuğu tenkitleri ve medeniyeti yeniden inşası için ortaya koyduğu fikirleri temel olarak ele almak gerekmektedir (Aydın, 2007, s. 144-145).

2.2. Ansiklopedicilerin Fransız Devrimine Yansımaları

Ansiklopedi, Fransız aydınlanma düşüncesinin 18.yüzyıldaki politika, felsefe ve din konularındaki fikirlerinin en mühim yansıması olarak kabul görmüştür. Bu fikirlerin mümessilleri, Aydınlanmanın dine ve iktidara yönelik şüpheci, tenkitçi bakış açılarının olgunlaşmasında ilklerden olmuşlardır. Ansiklopediye ve Fransız aydınlanmasına, ayırt edici hususiyetini kazandıran etkende politik bir akıl araştırması olduğu görülmektedir. Bu halin iki gayesi, bir bütün olan devletin kuvvetlendirilmesi vasıtasıyla sosyal düzeni akla dayanır bir duruma getirebilmek ve eski düzenin bireyin üzerine çökelttiğine inanılan kuvvetli simgesel etkenlerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktır. Bu gayelerin ise önemli politik amaçları içeren bir usulde ifade edildiği de bir gerçektir. Bu sebeple Fransız aydınlanmasının en mühim tezi olan Ansiklopedi ile onun etrafında var olan fikir adamlarının esas düşüncelerinin bu gayeler etrafında da geliştiği de bir gerçektir. Birden fazla yazarın da Ansiklopedi'nin, Fransız aydınlanmasının ana yazını olarak kabul edilmesi yapıtın mühim bir eser olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi ise bu yapıtın okuyucuya sadece entelektüel bilgi birikimini transfer etme gayesi gütmemesi ve yazıldığı zamanda Fransa ile Avrupa kamuoyuna belli gayelerle yolunu aydınlatma, onun çerçevesini çizme amacı yüklediği görüşüdür. Bu fikre makul olarak yapıtın yayımı toplumdan, aydın kesimden, zamanın yöneticilerinden ayrı ayrı tepkilerle karşılanmıştır. Ansiklopedi ile ilgili o zaman adına yapılan değerlendirme şu şekilde: "akla ve özgürlüğe hayran bir düşüncenin ürünü ve Kilise ile var olan politik düzenin düşmanı olan bir yapıtın yansımasıydı." (Copleston, 2004, s.54). Bu eser, pozitivist düşüncenin de temeliydi (Çelik, Fidan ve Şahin, 2011, s.9-14).

Fransız aydınlanmasının farklı fikirlerinin her birinin kendine has tesirleri olmuştur. Fakat asıl etkili tesiri, bu farklı fikirlerin bir arada toplanmasından gün yüzüne çıkagelmiştir. Bu fikirlerin bir araya gelmesini temin edecek en büyük muvaffakiyeti elde edebilecek olan Fransız Ansiklopedisidir. Ansiklopedinin ilk cildi 1751 tarihinde yayıma sürülmüş ve 35 cilt olarak 1780 yılında tamamlanmıştır. Fransız ansiklopedisi yeni felsefe ve ilmin fikir ve bilgilerini Avrupa değerinde yaymış, toplumsal sınıfların idelerini karşılıklı tanıtmakla temel bir eğitime yol açmıştır. Bilgi konsepti perspektifinde Ansiklopedi ilk empirizme, bununla beraber Fransa'da almış olduğu sensualist çerçeveye dayanır; metafizik perspektif açısıyla da ilk olarak septik olduğu, daha sonraları materyalizme doğru kayar gibi olduğu belirtilebilir. Bu eser çokça yayıldığından Kilisenin görüşlerini derinden sarsmıştır. Aleni, anlaşılır ve aydınlatıcı bir fikrin ana özelliğidir; gaye, ananevi ve göreneğe bağlı öğretileri kapalı söyleyişlerle sarsmaktadır; burada her çeşit düşünce izah edilir, ama tümünden de şüphe duyulur. Ansiklopediyi ortaya koyanlar ya da ona yazı yazanlar tüm bunları dile getirmede çok iyi muvaffakiyet sağlamışlardır. Yeni fikirlerin ihtilalcı gücünü bir araya toplamayı da çok iyi bilmişlerdir (Gökberk, 1961, s. 357). Özellikle Diderot ile D'Alambert olmak üzere Ansiklopedistler'in bu eserde ileri sürdükleri ve görünürdeki gayeleri, bu zamana kadar insanlığın kazanımı olan evrensel bilgileri toplamak ve aydınlık bir gelecek oluşturmak için bu bilgileri insanlığın faydasına takdim etmektir. Ansiklopedistlerin, Diderot'un aleni dile getirdiği gayeden başka, Tocqueville'in ifade ettiği Aydınlanmanın esas meyiliyle örtüşen saklı bir gayeleri daha vardır. Zira bu düşünürlerin-yazarların tümüne yakını egemen güçlerin tepkilerini çekmemek için yazdıkları maddelerde bazen ılımlı bir yaklaşım sergiledikleri ve tenkitlerini satır aralarında belirtmeleri Ansiklopedi'nin dönemlerindeki cahilliğe, peşin hükümlere, hoşgörüsüzlük ile bağnazlığı körükleyen dini zorbalığa, politik haksızlıklara ve sosyal aşağılanmalara, özetle var olan düzenin tüm alanına karşı güçlü bir saldırı silahı olmasını amaçlamıştı (Ağaoğulları, 2009, s. 244). Fransız aydınlanmasının felsefe ve kilise bağlamında din konularındaki düşünceleri en önemli yansıma olarak kabul edilir. Ansiklopedi akli ve özgürlüğü esas alan fikir adamlarının bir araya gelerek ortak düşüncelerini yansıtmaları derli toplu halde bir düşünce akımı olarak mutlak kilisenin ve mutlak monarşinin baskısı zorbalıklarına karşı halkın aydınlatılmasında başlıca temel olan bir başyapıt olmuştur.

2.3. Fransız Burjuva Devrimi Ertesi, Kan Dökücüler: Jakobenler

Fransız ihtilalinin tipik dönemlerinden biri olarak da değerlendirilen terör dönemi olarak da nitelendirilen bu dönem, özellikle bir devlet politikası olarak kabulü ve meşru bir çerçeve içerisinde kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Resmi devlet politikası olarak terör, Eylül 1793 - Temmuz 1794 yılları arasındaki zamanı içerir. Bu terör dönemi uygulamaları, Cumhuriyet'in hasımları olarak görülen ve karşı ihtilalciler olarak tanımlaması yapılan halkın ve politikanın çeşitli kesimlerini giyotine göndermiştir. Bir idare şekli olarak terör ise bir çeşit, Kamu Selamet Komitesinin zorbalığına dayanmaktadır. 1793 yılının yaz aylarında Kral devrilmiş giyotine gönderilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Fakat Cumhuriyetin Fransa'ya huzur ve beraberlik getirdiğini söylemek neredeyse mümkün değildir. Bilakis Fransa ülke içinde başkaldırılarla, dışarıda ise harp ile uğraşıyordu. 1793 Mart ayında Fransa neredeyse tüm Avrupa ile harp halindeydi. Öte yandan ülke dışı harp koşulları ile ülke içindeki başkaldırıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Fransa'yı bir çıkmaza sokmuştur. Fakat Jironenlerin çoğunluğunu teşkil ettiği Konvansiyon, muhalefetin seslerini duymayarak isteklerini yerine getirmede de isteksizdir. Bununla beraber sefil olan halkın öfkesi, burjuvazinin temsilcisi ve harbin mağlubiyetinin tek sorumlusu olarak Jironen idareyi görmekteydi. Bu hal, Jironenin siyasi otoritesini zayıflatarak Jakobenlerin elini güçlendirmiştir. Konvansiyon, sans-culotte'lerden gelen zorba ve gözdağı ile Jironenleri görevlerinden el çektirerek, nihayetinde Jakobenlerin Cumhuriyet Dönemi başlatılmıştır (Kaynar, 2015, s. 1-5).

Jakobenlerin ilk icraatı, Jironenlere ve taşra kaynaklı muhalif hareketlerine karşı Parisli sans-culotte'ların desteğini eyleme geçirmek olacaktır. Bu yönüyle sans-culotte'ların hainlere karşı ortak fikirlerde Jakobenlerle birleşmiştir. Bu açıdan terörün siyasi bir araç haline gelmesinin ana faktörü sans-culotte'ların istekleridir. İhtilalin ilk zamanından beri giyotine başvurulması gerektiğine yönelik mesajların arka planında yatan neden ise, halkın ürkütücü boyutlara varan yoksulluklarına yol açan zenginlerin ellerindeki malları gün yüzüne çıkarmalarını istemeleriydi. Giyotin uygulamasının önündeki bütün merhaleleri ortadan kaldıran Şüpheliler Yasası kabul edilerek, bu yasada geçen şüpheli ifadesi ile ihtilal düşmanlarına karşı devletin terör uygulamaları hızlanmıştır. Bu itibarla Fransa'da ihtilale ve cumhuriyete sınımsız bağlanmış küçük ve orta köylü arazi sahipleri ile küçük esnaf ve dükkân maliklerinden meydana gelen zapt edilemez bir kale kurulmuştur (Demirli, 2018, s. 64-65).

10 Haziran 1794 yılında Konvansiyon, terörü daha da kuvvetlendirme kararı aldı. Bu karar ile birlikte halk düşmanının tanımı daha da genişletildi. Halk düşmanlarını hükümlü hale getirebilmek için tüm maddi veya manevi basit bir kanıt bile yeterli hale geldi. Bu husus tanık dinlenmesine de gerek görmüyordu. Sonunda yargılamaya maruz kalan kişiler kendilerini savunma hakları sınırlandırılarak yargıçların konumu güçlendirildi. 1794 tarihi yazında 20.000 kişi mahkeme tarafından giyotine gönderilmiştir. 10 Haziran 1794 tarihli kararlar hakikaten güvensizliği ve şüphe duymayı genişleterek terörü kuvvetlendirmeyi başarmıştır. Şöyle ki Kamu Selameti Komitesi ve Jakobenler içerisinde dahi hainler aranmaya başlandı. Toplumun can emniyeti Robespierre'in ağzından çıkacak cümlelere bağlı hale geldi. Fakat bu hal, idareye olan tepkileri ve idarenin despotluğunun artık katlanılmaz boyutlara geldiği yönündeki yorumları da artırmıştır (Kaynar, 2015, s. 14-15).

Burjuvazi ile emekçi kitlelerin ortaklığına dayanan Jakoben otorite, sans-culotte'lara karşı verilen tavizler karşısında mülkiyet sahibi sınıfları ürküttüğü ölçüde kendi yok oluşlarını hazırlamışlardır; sebebi ise bu harekette ana belirleyici olan yine de mülkiyet sahibi orta tabakadır. Bundan başka Jakobenler için diğer telef edici faktör de, neredeyse Konvansiyonun yerine geçmiş olan Kamu Selamet Komitesinin, halk arasında yavaş yavaş büyüyen hür, yerel ve doğrudan demokrasi düşünceleriyle vahim bir çatışma anlamı taşımış olmasıdır. Üstelik savaş maliyeti sebebiyle esasen halk idareden giderek soğumaktadır. Halk tabakaları için, bilhassa sans-culotte'ların ateşli müdafileri olan Hebertçilerin muhakemeleri yapıp ölüm cezaları tam bir darılmaları manasına gelecektir. 1794 tarihli yıllarda, Fransa'da hem sağdan hem de soldan olanlar giyotine gönderilmiş ve bunun tabii neticesi olarak da Robespierreciler, politikadan yalıtılmış hale gelmişlerdir (Demirli, 2018, s. 65-66).

Bu yönüyle 10 Haziran 1794 tarihli kararların taşkınlığı Jakoben idareyi tenkit edenlerin eline etkili bir koz vermiştir. Bu kararlar Robespierre kendi zorbalığını kurmak istiyor, hem de Kral olmak istiyor gibi yorumlara maruz kaldı. Böylelikle ihtilal için hakiki tehlike, asıl karşı ihtilalci taraf yani düşman taraf bir anda Robespierre'in kendisi ve yakın çevresi oldu. Benzeri değerlendirmeleri 26 Temmuz 1794 yılında Collot d'Herbois Konvansiyon'da yaptığı konuşmada söylemiştir. Aynı gün

Robespierre söz alarak kendisine yapılan suçlamalara cevap vererek zorbacı olduğunu reddetti. Fakat Konvansiyonu ikna edemedi. Öncelikle Calabre gibi Robespierre'e yakın olanlar tutuklandı, ardından Robespierre, kardeşi Augustin, Saint Just, Couthon ve Lebas'ın tutuklanmalarına karar verildi. Bu kademede bir halk ayaklanması ihtimal birçok şeyi değiştirebilirdi. Fakat Paris sans-culotte'lar Robespierre'i müdafaaya gelmediler veya Robespierre'in yaşattığı terör sonucunda çoktan yok olmuşlardı. Robespierre ve üç Jakoben hapisten firar ettirildiler ama bu da bir işe yaramadı, aksine firar neticesinde cezası ölüm olan vatana ihanet suçlamasıyla yargılanarak Robespierre ve 16 Jakoben giyotine gönderildiler. Ardından 83 Jakoben daha aynı akıbete maruz kalmışlardır (Kaynar, 2015, s. 14-15). Fransa'nın devrimden önce içinde bulunduğu durum bir yandan iç-dış savaşlar diğer yandan halkın sefalet içinde yaşaması ülkeyi bir ayaklanmaya ihtilale götürdüğü aşıkardır. Ardından devrim ertesi iktidara yani Jirondenlere karşı muhalif olan Jakobenler ve onların iktidarı ele geçirmesiyle yaşanan devlet terörü dönemi ve binlerce insanın kıyımı acı bir tablo olarak tarih sayfalarında yerini almaktadır.

3. SONUÇ

17.yüzyılda Descartes'in ortaya çıkardığı akılcılık tüm Avrupa'yı derinden etkilemiştir. Akıl çağı olarak da adlandırılan Aydınlanma dönemi, her çeşit inancı bireysel inceleme alanı haline getirmiş, Batı dünyası büyük çapta ilerlemeler göstermiş ve insanlık doğaya hâkim olmuş, insanoğlu doğaya bu kadar vakıf iken kendisine de vakıf olabilmenin yollarını aramıştır. Aydınlanma da insanın özgür iradesi ve aklını kullanması ile birlikte gelenek ve dini inanışlar yıkılmaya yüz tutmuş, insanın gerçeğe ulaşabilmesinin tek şartı akıl olmuştur. 18.yüzyılda Fransa'yı Mutlak Krallık ve Kilise baskı ve zorbalıkla yönetmektedir. Fransa'nın hali içler acısıdır. İngiltere ile başladığı sömürge devletlerin hegemonya mücadelesi hezimete uğramış, iç ve dış savaşlar Fransa için içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Aydınlanma perspektifinde değerlendirmek gerekirse Fransız aydınlanması yaşanan bu şartlardan dolayı radikal gelişmelere gebe olduğu görülmektedir. Fransız devrimine giden bu süreçte Rousseau, Montesquieu gibi fikir adamlarının düşünceleri halkın içinde bildiriler şeklinde dağıtılmıştır. Bu düşünceler yumağı ihtilalin siyasi ve felsefi altyapısını oluşturmuş yoksulluk ve sefalet çeken halk için de bir umut ışığı olmuştur. Fransız devriminin meydana gelmesinde en çok katkı sağlayan ve adeta devrimin programını hazırlayan Voltaire, derebeyliğe ve kilisenin gücüne karşı çıkmıştır. Voltaire'nin İngiltere'de kalması buranın aydınlanmasından da etkilendiğini göstermektedir. Voltaire, deney, akıl, laiklik, hukuk, birey ve ulus gibi düşünceleri geliştirerek bağınaz din istismarcılığına şiddetle karşı çıkmış ve bu fikirleri ezilmiş haklara ulaştırma arayışına girişmiş, insanlara ilham kaynağı olmuştur. Voltaire esasen kralcı olsa da orta sınıfa ayrı bir düşkünlüğü vardır. Bu genel düşünceleri halk tarafında karşılık bulmuş ve Fransız devrimine bu şekilde inanılmaz bir katkı sağlamıştır. Condorcet, Voltaire'den derinden etkilenmiş, ananevi Hıristiyanlığa ve kiliseye karşı düşmanlıkta düşünsel olarak ikisi ortak fikirlerde birleşmişlerdir. Tarihsel ilerleme fikirleri ile bütünlük sağlamış, hem eleştirel ve yıkıcı, hem de kurucu ya da sil baştan inşa edici akıl mantalitesinin Fransız aydınlanmasının tipik özelliğini simgeleyen Condorcet olmuştur. Krallığın zorba ve köhne idare anlayışı burjuvazî otorite sınıflara verilen ayrıcalıklar, aşırı vergiler ve yoksulluk halkı bir arayış içerisine itmiş, halk nazarında bu karanlık dönemi aydınlatacak bir ışık aranmıştır. Bu dönemin Fransız fikir adamları bu karanlık dönemi aydınlatarak onlara bir yol gösterici olmuş ve devrimin ateşini yakmışlardır. 1789 Fransız ihtilali Rousseau ile özdeşleşmiştir. Robespierre'ler, Saint Just'ler Rousseau'nun eserlerinden faydalanmışlardır. Rousseau'nun devrimcilere olan ideolojik etkisi, mevcut otoriteye yönelttiği eleştiriler ve eleştirileriyle yıktığı medeniyeti yeniden inşası için ortaya koyduğu demokratik açılımlı fikirleridir. Aydınlanmadaki farklı fikirlerin bir arada toplanmasından gün yüzüne çıkan Fransız Ansiklopedisi Kilise ve Krallığın aşağılamalarına, zorbalıklarına karşı en büyük saldırı silahı olmuştur. Son olarak; Fransız devrimi ertesi kral giyotine gönderilmiş, Cumhuriyet nihayetinde ilan edilmiştir. Jirondenler'e karşı muhalif olan Jakobenler iktidarı ele geçirmesiyle yaşanan terör devleti dönemi ve binlerce insanın giyotine gönderilmesi tarihteki hüznü yerini almaktadır. Fransız düşünürlerin fikirlerinden ilham alınarak yapılan devrim sonrası Cumhuriyetin kazanılması ve diğer dünya ülkelerine örnek olması şu soruları akla getirmektedir. Aydınlanmanın düşünceleri insanlık tarihine bir kazanım mı bir kıyım mı getirmiştir. Bu sorunun cevabı tarih sonrası günümüz insanına ne gibi bir yansıması olmuştur. Tarihte yaşananlardan ders alınıp, günümüze yarınımıza ışık tutacak ve bizi aydınlanmanın derinliklerine ulaştıracak bir hakikat olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2009), *Kral Devletten Ulus Devlete*, Ankara: Image Kitapevi Yayınları.
- Arslan, A. (2018), Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 4 (1), 9-27.
- Atak, S.A. (2011), Hoşgörü Kavramının Voltaire Felsefesine Çeşitli Yansımaları, *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği Sosyal Bilimler Araştırma*, 0 (17), 85-101.
- Aydın, H. (2007), Fransız Devrimine Uzanan Yolda Jean-Jeques Rousseau, *Muhafazakâr Düşünce*, 3 (11), 143-156.
- Bristow, W. (2010), enlightenment, *Stanford Philosophy Encyclopedia*, Metaphysical Research Laboratory, Stanford University.
- Çelik, F., Fidan, S. Ve Şahin K. (2011), Aydınlanma'nın Fransız Düşüncesi İçinde "Katı Liberal Değerler" Bağlamında Ele Alınmasında Ansiklopedi ve Ansiklopedistlerin Yeri, *Akademik Bakış*, 0 (23), 1-19.
- Cevizci, A. (2017), *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa: Say Yayınları.
- Copleston, F. (2004), *Aydınlanma Fransız Aydınlanmasından Kant'a*, çev. A.Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi
- Çüçen, A. (2013), Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 25-34.
- Demirli, A. (2018), Devrimin Çocuklarını Yargılamak: Jakobenler, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 8(1), 57-68.
- Descartes, R. (1994), *Metot Üzerine Konuşma*, çev: K., Sahir Sel, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Duman, Fatih. (2006), Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, 61 (1), 117-151.
- Gökberk, M. (1961). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İşler, E. (1999). Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını'na Bir Bakış, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 5 (5), 48-54.
- Kahraman, H. (2016). Çağdaş Felsefe Öncesi Düşünce Akıl – İlerleme İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 20 (4), 1519-1533.
- Kaynar, K.A. (2015). Fransız Devriminde Terör Dönemi, *Siyaset Bilimi*, 1-17.
- Orhan, Ö. (2013). Rousseau ve Türkiye, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler*, 0 (16), 121-148.
- Rousseau, J.J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*, çev: V. Günyol, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Tüzen, M. (2019). Aydınlanmacı Aklın Oluşumu, *Dört Öge*, 0 (16), 97-113.
- Yıldırım, T. (2012). Condorcet'nin Dini Gelişim Sürecini Tahlili, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(22), 137-157.